

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **“ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКИ
У НЕМОВЛЕННЄВИХ ДІТЕЙ”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL2-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія

Наталія ЛЕСЬКІВ

Керівник:

Юлія МИХАЛЬСЬКА,
кандидат психологічних наук

Рецензент:

Оксана КОНСТАНТИНІВ,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри логопедії та спеціальних методик

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКИ У НЕМОВЛЕННЄВИХ ДІТЕЙ	
1.1. Використання технологій у корекційній роботі.....	6
1.2. Психолого-педагогічна характеристика немовленнєвих дітей	19
1.3. Аналіз методів формування лексики у немовленнєвих дітей.....	25
Висновок до першого розділу.....	44
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКИ У НЕМОВЛЕННЄВИХ ДІТЕЙ	46
2.1. Опис методики дослідження.....	46
2.2. Аналіз результатів дослідження	58
Висновок до другого розділу.....	61
РОЗДІЛ 3. ВИБІР ЗАСОБІВ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКИ НЕМОВЛЕННЄВИХ ДІТЕЙ.....	63
3.1. Особливості впровадження інноваційних форм і методів роботи щодо формування лексики у немовленнєвих дітей.....	63
3.2. Зміст та методика застосування ігрових технологій для формування лексики немовленнєвих дітей.....	71
Висновок до третього розділу.....	80
ВИСНОВОК	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Нині в спеціальній педагогіці інтенсивно розробляються засоби інноваційних технологій для корекції мовленнєвих порушень, проте вони не знаходять широкої реалізації в логопедичній практиці на етапі раннього втручання. У зв'язку з неухильним зростанням складних форм мовленнєвої патології у вигляді відсутності мовлення у дітей дошкільного віку сучасна корекційна педагогіка потребує пошуку нових, адаптованих до дизонтогенетичної реальності діагностичних і терапевтичних методик, які поєднують нейропсихологічні, психофізіологічні та класичні логопедичні прийоми спеціалізованої допомоги в ситуаціях тяжких порушень мовлення (ТПМ) у немовленнєвих дітей дошкільного віку.

Логопедична робота з немовленнєвими дітьми потребує постійного педагогічного пошуку, гнучкості в застосуванні корекційно-освітніх технологій, тому, в першу чергу, логопеди звертають увагу на програмно-технічні засоби, що пасивно сприймаються дітьми з порушеннями мовлення та здатні збагатити корекційний процес, зробивши його цікавішим та ефективнішим.

Інноваційні технології привносять нові ігрові моменти в процес корекції мовленнєвих порушень, дозволяють багаторазово дублювати необхідний тип вправ та мовленнєвий матеріал, не знижуючи тим самим зацікавленість дитини до занять. Комп'ютерні ресурси надають можливість використовувати різноманітний стимульний матеріал різного рівня складності, а також дозволяють одночасно з логопедичною роботою здійснювати корекцію сприйняття, уваги, пам'яті, мислення дитини; а також створювати власний дидактичний матеріал, враховуючи структуру та тяжкість порушення.

Таким чином, недостатня теоретична розробленість проблеми та її практична спрямованість зумовили вибір теми наукового дослідження: «Технології формування лексики у немовленнєвих дітей».

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування і практичне впровадження технологій формування лексики у немовленнєвих дітей.

Об'єкт дослідження – логопедичні технології формування лексики.

Предмет дослідження – методика формування лексики у немовленнєвих дітей засобами інноваційних технологій.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати наявні методи формування лексики у немовленнєвих дітей дошкільного віку і виявити їх недоліки та переваги.
2. Розробити та апробувати методику дослідження лексики немовленнєвих дітей.
3. Розробити методику формування лексики у дітей з відсутністю мовлення, що включає систему ігрових вправ.
4. Обґрунтувати використання засобів інноваційних технологій для корекції тяжких порушень мовлення.

Методи дослідження. Для представлення теоретичних позицій дослідження, його ключових понять, формування лексики у немовленнєвих дітей, критеріїв і показників порушень комунікативної активності використовувалися методи аналізу, синтезу, порівняння, систематизації даних наукових джерел з досліджуваної проблематики. Для визначення стану мовленнєвого розвитку у дітей з ТПМ застосовано методи: бібліографічні (збір анамнестичних даних, аналіз документації), емпіричні (спостереження, бесіда, нейропсихологічне тестування) та інтерпретаційні (якісно-кількісний аналіз отриманих результатів, їх обговорення).

Теоретична значущість визначається розширенням та уточненням даних про специфічні особливості формування лексики у немовленнєвих дітей у вигляді недостатнього сприйняття ними різноманітних видів комунікації, особливо, мовленнєво-слухового матеріалу. Також розширено уявлення про нерівномірність характеру сенсорного, інтелектуального та вербального розвитку у немовленнєвих дітей у межах нозологій, що свідчить про варіативність групи.

Практичне значення отриманих результатів дослідження. Розроблена й апробована діагностика лексики у немовленнєвих дітей має перспективи для впровадження в логопедичну практику для вдосконалення надання корекційної

допомоги при складних порушеннях мовлення. Розроблено систему ігрових завдань для формування лексики у немовленнєвих дітей.

Експериментальна база: Мукачівський дошкільний навчальний заклад №8, Мукачівської міської ради.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра включає: вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретико-емпіричного дослідження, спрямованого на обґрунтування доцільності застосування засобів інноваційних технологій для формування лексики у немовленнєвих дітей дошкільного віку дозволяють сформулювати наступні висновки.

Актуальність теми дослідження обумовлена пошуком найефективніших методів логопедичної роботи для активізації комунікативної діяльності у немовленнєвих молодших дошкільників з урахуванням характеру патології нейроонтогенезу і мовленнєвої діяльності.

Аналіз і узагальнення наукових джерел та педагогічної практики свідчать, що в розробці проблеми формування лексики у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення досягнуто значних успіхів. Водночас встановлено, що на сьогодні є необхідність подальшої оптимізації логопедичної роботи як в умовах діагностичного процесу, так і в ході корекційної роботи з немовленнєвими дітьми.

Методи спеціальної педагогіки, спрямовані на запуск вербальної активності значно обмежені функціональною дефіцитарністю сенсорного сприйняття з боку слухового, зорового і кінестетичного аналізаторів, через що їх ефективність вкрай незначна, що вимагає ширшої реалізації сучасних засобів корекційної допомоги.

Діагностика стану вербальних і невербальних функцій у немовленнєвих дошкільників проводилась з метою обґрунтування можливості застосування орієнтованих засобів для формування лексики цієї категорії дітей.

Визначено, що початковим етапом роботи з немовленнєвими дітьми передбачає розвиток мовленнєвої ініціативи та створення мотивації до мовленнєвої діяльності одночасно зі збагаченням активної і пасивної лексики. Основними завданнями визначено: стимуляція мовленнєвої та психічної активності; розвиток емоційного спілкування з дорослим; удосконалення здатності до наслідування дій дорослого, однолітків; розвиток та корекція психофізіологічної основи мовленнєвої діяльності: різних видів сприйняття,

фізіологічного та мовленнєвого дихання, артикуляційних навичок тощо; формування мотиваційно-спонукального рівня мовленнєвої діяльності та збагачення формування внутрішнього і зовнішнього номінативного, предикативного і атрибутивного лексикону, що забезпечуватиме мінімальне спілкування; формування початкових навичок граматичного (морфологічного та синтаксичного) структурування мовленнєвого висловлювання; профілактика виникнення вторинних мовленнєвих порушень.

Підкреслюється, що поставлені цілі та завдання досягаються шляхом дотримання загально дидактичних та спеціальних принципів організації та проведення логопедичної роботи з немовленнєвими дітьми, а саме: систематичності проведення занять; опори на різні модальності; експресії педагога; формування емоційного фону спільної діяльності дитини та логопеда; опори на різні види діяльності дитини; включення батьків у корекційно-розвивальний процес; практичної діяльності дитини; варіативності наочного та дидактичного матеріалу для дітей; використання елементів змагання; підвищення вимоги до мовлення педагогів та інших дорослих; використання візуалізованої системи заохочення дитини; активного привернення уваги дитини до артикуляції та жестикуляції логопеда; стимуляції процесу природного розвитку дитини; організація режиму дня дитини; ритмізації будь-якої діяльності.

Умовами появи активного мовлення визначено: загальний психічний розвиток, мовленнєве середовище, розуміння мовлення, реалізація завдань і принципів логопедичної роботи з немовленнєвими дітьми, використання ігор та вправ, що активізують усі вищі психічні функції дитини, регулюють їх м'язовий тонус; дозволяють коригувати поведінку дітей, впливати на емоційно-особистісну сферу, самостійність, формують структуру мовленнєвої діяльності на всіх її рівнях; організація корекційно-розвивального середовища; включення сім'ї, де виховується немовленнєва дитина.

Обґрунтовано використання засобів інноваційних технологій для корекції тяжких порушень мовлення. Упровадження засобів інноваційних технологій

дозволяє в короткі терміни успішно формувати лексичні компоненти у немовленнєвих дітей дошкільного віку, зокрема за наявності об'єктивних причин неможливості застосування в корекційній роботі з ними класичних логопедичних прийомів (через відсутність розуміння зверненого мовлення, вибірковість до мовленнєво-слухової інформації, неможливість повторення вербальних зразків).

Визначено, що величезним потенціалом щодо формування суб'єктної позиції дитини до власної діяльності, спілкування і самої себе мають ігрові технології, що на сьогодні широко застосовуються в логопедичній практиці для підвищення мотивації до занять, збільшення результативності корекційно-розвиваючої роботи, розвиток допитливості, інтересу до навчання.

Припускаємо, що спеціальний підбір ігрових матеріалів дозволить розкрити індивідуальність дитини та слугуватиме засобом формування лексики немовленнєвих дітей. З цією метою ми визначили основні та додаткові напрямки, роботи з немовленнєвими дітьми: розвиток комунікативної, узагальнюючої, плануючої, регулюючої функцій мовлення; формування артикуляційних навичок, фізіологічного та мовленнєвого дихання; звуко-складової структури слова; внутрішнього та зовнішнього лексикону; початкових навичок граматичного оформлення висловлювання; внутрішньої семантичної структури речення.

До додаткових напрямів, що слугуватимуть передумовами формування лексики цієї категорії дітей є формування та вдосконалення: моторної сфери: загальної, дрібної, мімичної та артикуляційної моторики; перцептивної діяльності; просторово-часових уявлень; різних видів та операцій мислення; розвиток усіх видів уваги; корекція та профілактика порушень емоційно-особистісної сфери, насамперед – подолання негативізму; предметно-практичної, ігрової діяльності, формування передумов до навчальної; морально-естетичне виховання немовленнєвих дітей; виховання активності дитини, розвиток самосвідомості, самоорганізації, можливості планувати та контролювати свою діяльність.

Відповідно до цих напрямів нами було розроблено систему ігор, яка включала завдання для формування: мовленнєвого дихання, розуміння мовлення, слухового сприйняття та фонематичних процесів, просторового сприйняття; стимуляції появи перших звуків

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Перспективним напрямом подальшої роботи може стати апробація системи ігрових завдань для формування лексики немовленнєвих дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусина Л. Особливості довільної пам'яті у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Дефектологія*. 1999. № 4. С. 28–31
2. Бабич Н. М. Використання техніки орофасіальної міофункціональної терапії в логопедичній практиці. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. Суми : ФОП Цьома С. П., 2017. С. 39–42
3. Базима Н. В. Формування мотивації мовленнєвої активності у дітей з аутистичними порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – № 23. С. 10-14. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.fkpp.npu.edu.ua/nch19kpsp/arkhiv/144-naukovy-i-chasopys-npu-imeni-m-p-drahomanova-seriia-19-korektsiina-pedahohika-ta-spetsialna-psykholohiia-zbirnyk-naukovykh-prats-23/2022-bazyma-n-v-formuvannia-motyvatsii-movlennievoi-aktyvnosti-u-ditei-z-autystychnymy-porushenniamy>
4. Белкіна О. М. Алгоритм навчання немовленнєвої дитини раннього віку. *Таврійський вісник освіти*, 2017. № 2 (58). С. 43.
5. Бичкова С. Ю. Інноваційні технології як засіб підвищення якості логопедичних занять. Режим доступу: [http://almanah.ltd.ua/save/2018/1%20\(10\)/208.pdf](http://almanah.ltd.ua/save/2018/1%20(10)/208.pdf) (дата звернення 25.01.2023)
6. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. Київ Видавничий дім «Слово», 2004. 374 с.
7. Богуш А. М. Мовленнєво-ігровий супровід діяльності дітей дошкільного віку. Режим доступу: <http://visnyk.com.ua/stattya/2231-movlennevo-igrovijsuprovid-dijalnosti-ditej-doshkilnogoviku.html>
8. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика. Київ: Вища школа, 2007. 542 с.
9. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2008. С. 306–310

10. Гаврилова Н.С. Нейропсихологічна структура та механізми порушення фонематичних процесів у дітей з дислалією, ринолалією та дизартрією. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. С. 120-132.

11. Гавриш Н. Калейдоскоп інформаційно-ігрової творчості дітей : Методичний посібник. Київ : Слово, 2015.

12. Гайван Т. Я. Логопедична робота з дітьми : Комплекс матеріалів для логопедичних занять. Харків : Веста, 2008. 184 с.

13. Галущенко В. І. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. Актуальні питання корекційної педагогіки : збірник наукових праць. 2016. Вип. 7. Режим доступу: <http://aqce.com.ua/download/publications/45/42.pdf/>

14. Деркач О. О. Арт-педагогіка як інноваційна технологія особистісно орієнтованого навчання та виховання. Режим доступу: https://akord.at.ua/publ/statti_2/art_pedagogika_jak_innovacijna_tekhnologija_osobistisno_orientovanogo_navchannja_ta_vikhovannja/3-1-0-4

15. Дегтяренко Т.В. Нейрологопедичний підхід у діагностиці та корекції тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку. Особлива дитина: навчання і виховання. Київ: Педагогічна преса, 2016. 38-46.

16. Дичківська І. М. Основи педагогічної інноватики : навч. посіб. Рівне, 2001. 231 с

17. Ігнатенко Н.М. Упровадження інноваційних форм методичної роботи у діяльність закладу загальної середньої освіти. Методичні рекомендації. Чернігів: ЧОППО імені К.Д. Ушинського, 2021. 55 с.

18. Інноваційна діяльність педагога: від теорії до успіху. Інформаційно-методичний збірник /Упорядник Г.О. Сиротенко. Полтава: ПОППО, 2006. 124

19. Інноваційні технології в корекційній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами : навч.-метод. посібник / за заг. ред. Л. Галенко. Харків :

Друкарня Мадрид, 2018. 110 с.

20. Кондукова С. В., Шеремет М. К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку в нормі та патології. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Вип. 27. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. С. 5–7.

21. Конишев Д. «Уроки справжніх нейротехнологій» (відеолекція) <https://sochisiriuss.ru/obuchenie/uroki/smena832/3980>

22. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід) : монографія. Київ, 2000. 336 с. 191.

23. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посіб. / за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.

24. Конопляста С.Ю., Сак Т.Б. Логопсихологія: навч. посіб. / за ред. М.К. Шеремет. Київ: Знання, 2010. 293 с.

25. Крутій К. Л. Методика проведення індивідуальних занять із мовленнєво пасивними дітьми дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ “ЛПІС Лтд”, 2003. 320 с.

26. Логопедія: підручник / За ред. проф. М.К. Шеремет. Вид. 5-те, доповн. та переробл. Київ, 2019. 856 с.

27. Лопатинська Н.А. Диснейроонтогенетичні детермінанти порушень комунікативно-мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку на етапі антенатального розвитку. *WORLD SCIENCE*. № 8(48). Vol. 3, August 2019. С. 4–8.

28. Лопатинська Н.А. До питання діагностики порушень розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* 2018. Вип. 12. С. 188–201.

29. Лопатинська Н.А. Нейростимуляційні технології у логопедичній практиці з дітьми дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*. 3(24). March 2020. Warsaw, Poland, 2020. С. 3–11.

30. Лопатинська Н.А. Проблема діагностики і корекції комунікативної мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку із мовленнєвим дизонтогенезом: вітчизняний досвід. Науковий часопис «Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка». Випуск 6 (162). Чернігів, 2020. С. 80–84.

31. Лопатинська Н.А. Системний підхід до нейрологопедичної діагностики комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2019. Вип. 15 (2020). С. 130-144.

32. Лопатинська Н.А. Сучасні нейротехнології у логокорекційній діяльності дітей дошкільного віку із різними типами мовленнєвого дизонтогенезу. Колективна монографія. Корекційно-реабілітаційна діяльність в сучасному освітньому просторі: монографія / за заг. ред. О.В.Боряк, Т.М. Дегтяренко. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2019. 257 с. С. 162–183.

33. Мартиненко І. В. Психолого-педагогічні підходи до діагностики комунікативної діяльності дітей із системними порушеннями мовлення. *Логопедія*. Київ, 2015. № 5. С. 38–46.

34. Мартиненко І. В. Проблема комунікативного розвитку дітей з системними порушеннями мовлення в дошкільному віці. *Науковий часопис НПУ. Київ. Вип. 10. С. 54 -59.*

35. Мартиненко І. В. Сучасні підходи до розвитку комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення в умовах дошкільного закладу. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»*. Київ : Гнозис, 2016. С. 504–511

36. Мартиненко І. Логопсихологія. Курс лекцій : навч. посіб. Київ : ДІА. 2019. 120 с.

37. Марченко І. С. Сучасні логопедичні технології у подоланні мовленнєвих розладів у дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Логопедія. 2011. № 1. С. 41–44.

38. Нейрологопедична корекція: від теорії до практики. Вебінар.
<https://www.youtube.com/watch?v=vJ6j8F8GBBg>

39. Нейропсихологічний супровід логопедичної діяльності. Відеолекція.
https://www.youtube.com/watch?v=F_qbzCFmeww

40. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : "Академвидав", 2004. 456 с.

41. Павлова Н. В. Доцільність використання звукових нейромодуляцій в практиці ранньої корекції тяжких порушень мовлення у дошкільнят. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Кам'янець-Подільський: «ПП Медобори-2006», 2016. Вип. 7. Т.1. С. 302–316.

42. Павлова Н. В. Формування комунікативної активності немовленнєвих дітей молодшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій : дис... канд. пед. наук : 13.00.03. Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет . Д. Ушинського. Одеса, 2017.

43. Павлова Н.В. Формування комунікативної активності у немовленнєвих дітей молодшого дошкільного віку засобами інноваційних технологій: дис...канд. пед. наук: 13.00.03. Одеса, 2017. 209 с.

44. Пахомова Н.Г. Нейропсихолінгвістика: Навчальний посібник. Полтава: ТОВ «АСМІ», 2010. 280 с.

45. Пахомова Н.Г. Основи психолінгвістики: навч. посіб. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2012. 170 с

46. Про дошкільну освіту: Закон України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 49, ст.259). Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2628-14>

47. Савицький А. М. Корекція мовленнєво-рухової діяльності у дошкільників з дитячою афазією : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Інститут спеціальної педагогіки АПН України. Київ, 2009. 183 с.

48. Савінова Н. В. Теоретико-методологічні засади диференційованої

логопедичної корекції : монографія. Миколаїв НУК, 2012. 284 с. 393.

49. Сак Т. В. Диференційований підхід до навчання учнів з особливими освітніми потребами. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: *Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 26. С. 215–219.

50. Тарасун В. В. Логодидактика : навчальний посібник для вищих навчальних закладів. Київ: Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2004. 356 с.

51. Тарасун В. В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку: напрями реалізації. Монографія. Київ: Видав. НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 376 с.

52. Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: Серія соціально-педагогічна. Т. 2. Вип. 23. Кам'янець-Подільський : Медобори, 2013. С. 396–405.

53. Тищенко В. В., Рібцун Ю. В. Як навчити дитину правильно розмовляти : від народження до 5 років : поради батькам. Київ: Літера ЛТД, 2006. 128 с

54. Трофименко Л. І. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Київ, 2004. 20 с.

55. Туренко Н. М. Кінезіотейпування у логопедичній практиці. *Педагогіка здоров'я*. Чернігів, 2019. С. 319-321.

56. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології: Навчальний посібник. Київ: НАВС, 2014. 232 с.

57. Хрестоматія з логопедії / за ред. Шеремет М. К., Мартиненко І. В., Коноплястої С. Ю. Київ : КНТ, 2008. 360 с

58. Шеремет М. К. Поняття мовлення і мислення в системі підготовки дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення до школи. *Корекційна педагогіка*. 2008. № 1. С. 6-8

59. Шеремет М. К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при

дислалії). Навч. посібник. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004.

60. Шеремет М.К., Макухова Т.В. Міждисциплінарний синтез теоретичних досліджень у збагаченні методологічної бази логопедії. Освіта та педагогічна наука. Київ, 2012. Вип. 4. С. 58–62.

61. Sayfiddinovna I. O., Qarshiboy N. Innovative technologies in eliminating deficiencies in children's speech. Web of Scientist: International Scientific Research Journal. 2022. Т. 3. №. 1. С. 667-672.